

RECENZJE I OMÓWIENIA

<http://dx.doi.org/10.15762/ZH.2015.47>

Józef Piotr Śliwiński, *Cystersi z Łekna – Oliwy – Pelplina od połowy XII do XV wieku. The Cisterians from Łekno – Oliwa – Pelplin since the middle of the 12th until the 15th century*, Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2014, ss. 184, 1 nlb., ISBN 978-83-61605-81-2.

Choć badania dotyczące historii cystersów w średniowiecznej Polsce mają długą i dobrą tradycję, to wiele zagadnień wciąż czeka na swe opracowanie monograficzne. W tej sytuacji z dużym zainteresowaniem spotykają się nowe prace poświęcone poszczególnym klasztorom czy choćby nieznanym źródłom do ich dziejów, pomocnym w dalszych studiach. Omawiana tu książka dotyczy klasztorów w Łeknie, Oliwie i Pelplinie.

Praca składa się z dwóch części. Pierwszą stanowi angielskie tłumaczenie fragmentów wydanej w 2013 r. książki autora pt. *Opactwo cystersów w Łeknie. Zarys dziejów o podstawach majątkowych od połowy XII do końca XIV wieku* (Olsztyn 2013)¹. Tłumaczenie angielskie pt. *Endowment in land of the Łekno monastery since the middle of the 12th century until the end 14th century. An outline of history* (w omawianej tu publikacji: s. 7–102) obejmuje fragmenty książki wydrukowanej w wersji polskiej w 2013 r., zamieszczone na stronach 11–40 (wersja angielska: s. 12–43), 77–94 (wersja angielska: s. 44–62), 119–122 (wersja angielska: s. 63–66), 136–160 (wersja angielska: s. 66–91). W publikacji po polsku z 2013 r. zamieszczono streszczenie angielskie (s. 167–173), które w rozszerzonej wersji umieszczono również w omawianym tu tłumaczeniu angielskim (s. 92–98). Odnosi się ono częściowo do fragmentów książki, które znajdują się jedynie w wersji polskiej (podrozdziały w wersji polskiej z 2013 r., których brakuje w tłumaczeniu angielskim to: s. 40–48 – *Egzempcja*, s. 49–57 – *Regalia*, s. 57–65 – *Immunitet ekonomiczny*, s. 66–71 – *Immunitet sądowy*, s. 71–76 – *Dziesięciny*, s. 95–119 – *Dziesięciny wsi klasztornych na tzw. prawie niemieckim. Daniny i czynsze dla cystersów*). Zabieg ten może być mylący dla czytelnika korzystającego jedynie z wersji angielskiej. Może lepiej byłoby się pokusić o tłumaczenie całości książki i wydanie jej jako odrębnej publikacji. We wstępie do wydawnictwa nie ma informacji, że podstawą wersji angielskiej studium o Łeknie są fragmenty wcześniej ogłoszonej książki po polsku. Zarówno w streszczeniu angielskim książki z 2013 r., jak i tytule i treści omawianej tu pracy pojawia się niepoprawna wersja „Cistersian, Cistersians” zamiast właściwej „Cistercian, Cistercians”.

Tłumaczone na angielski fragmenty książki o opactwie w Łeknie połączono z drugą częścią publikacji (w omawianej tu książce s. 103–183) noszącą tytuł: *Przyczynki do dziejów stosunków cystersko-krzyżackich od XIV do XV w. Oliwa i Pelplin* (dalej cyt. *Przyczynki*). Ten fragment stanowi z kolei kompilację trzech wcześniejszych publikacji autora: *Cys-*

¹ Ponadto autor ogłosił wcześniej studium dotyczące tej tematyki, zob. Józef ŚLIWIŃSKI, *Latyfundiów opactwa cystersów w Łeknie. Zarys dziejów od połowy XII do końca XIV w.*, Olsztyn 1995.

tersi z Oliwy i Pelplina w świetle korespondencji z I połowy XV wieku (do 1459 r.) (dalej cyt. *Cystersi*)², *Zakon krzyżacki a cystersi z Oliwy i Pelplina. Niepublikowane źródła z pierwszej połowy XV w. (korespondencja)* (dalej cyt. *Zakon*)³ i *Kilka uwag do kontaktów opactwa pelplińskiego z zakonem krzyżackim za rządów Konrada i Ulryka von Jungingen (1393–1410)* (dalej cyt. *Kilka uwag*)⁴. Niestety, również o tym fakcie autor nie wspomniał we wstępie do tej części studium. Mimochodem o tej swoistej metodzie pracy nadmieniono jedynie na tylnej okładce książki, gdzie umieszczono następującą formułę: „Autor zebrał tutaj swoje wcześniejsze publikacje z lat 80. i 90. XX wieku na powyższy temat uzupełniając kolejnymi źródłami oraz wynikami z najnowszej literatury przedmiotu”. Tak sformułowaną uwagę autor nie wypełnia jednak elementarnego obowiązku poinformowania czytelnika o tym, które z jego wcześniejszych publikacji wykorzystano w książce. Ze względu na fakt, że część pierwsza opracowania dotycząca Łekna jest jedynie tłumaczeniem fragmentów książki z 2013 r., która powinna się doczekać odrębnej recenzji, w tym miejscu szczególną uwagę skupimy na drugiej części publikacji dotyczącej cystersów z Oliwy i Pelplina.

Składa się ona z dwóch wyodrębnionych rozdziałów, noszących tytuły: I. *Stan badań i źródła* (s. 107–143); II. *Relacje cystersko-krzyżackie w XIV i XV wieku w źródłach* (s. 144–183). Oba dzielą się na dalsze podrozdziały. Pierwszy: *Uwagi wstępne* (s. 105–106); 1. *Literatura podstawowa i dotychczasowe wydawnictwa źródłowe do cystersów pomorskich* (s. 107–115); 2. *Problem falsyfikatów cysterskich* (s. 116–121); 3. *Stosunki cystersko-krzyżackie w XIV i XV w. w literaturze przedmiotu (w zarysie)* (s. 121–136); 4. *Źródła archiwalne w Ordensbriefarchiv (OBA) i inne* (s. 137–143); drugi: 1. *Stosunki Pelplina z Krzyżakami na przełomie XIV i XV w. w świetle Kroniki klasztoru pelplińskiego* (s. 144–151); 2. *Charakterystyka wybranych źródeł z OBA dotyczących cystersów pomorskich w XV stuleciu – Opactwo w Oliwie* (s. 151–168), *Opactwo w Pelplinie* (s. 168–179); 3. *Inne formy kontaktów cystersko-krzyżackich* (s. 179–183); *Dodatek* (s. 184 i 1 nlb.).

Analiza treści wskazuje, że autor połączył tu trzy wspomniane publikacje na ten temat z 1998, 1999 i 2002 r., uzupełniając kilkoma uwagami dotyczącymi problemu falsyfikatów wytwarzanych przez cystersów oliwskich (s. 116–121). Niestety, nie mógł jednak uwzględnić w tym miejscu najnowszych ustaleń Agnieszki Gut⁵. Reszta jest właściwie w większości powtórzeniem wcześniejszych prac z niewielkimi i niestety niepełnymi uzupełnieniami literatury przedmiotu. Odpowiednie fragmenty powtórzone prawie bez żadnych zmian to: *Przyczynki*, s. 107–111 = *Zakon*, s. 9–14 i *Cystersi* s. 14, 16–17; *Przyczynki*, s. 114–115 = *Zakon*, s. 8–9; *Przyczynki*, s. 124–127 = *Zakon*, s. 16–17; *Przyczynki*, s. 135–136 = *Zakon*, s. 21–22; *Przyczynki*, s. 121 = *Cystersi*, s. 18; *Przyczynki*, s. 126 = *Cystersi*, s. 20; *Przyczynki*, s. 137–138 = *Zakon*, s. 7–8; *Przyczynki*, s. 144–151 = *Kilka uwag*, s. 242–247 i 250–251; *Przyczynki*, s. 179–183 = *Kilka uwag*, s. 247–250.

Kolejne fragmenty pracy to przeplatane komentarzami wprowadzającymi, a częściowo tylko bardzo skrótowymi regestami, przedrukowane w całości listy dotyczące kontaktów

² Idem, *Cystersi z Oliwy i Pelplina w świetle korespondencji z I połowy XV wieku (do 1459 r.) (Wybór listów z archiwum w Berlinie-Dahlem)* (Olsztyńskie Miscellanea Historyczne, z. 2), Olsztyn 1998.

³ Idem, *Zakon krzyżacki a cystersi z Oliwy i Pelplina. Niepublikowane źródła z pierwszej połowy XV w. (korespondencja)* (Nowe Miscellanea Historyczne, t. 4, seria Pomorze, z. 1), Warszawa 1999.

⁴ Idem, *Kilka uwag do kontaktów opactwa pelplińskiego z zakonem krzyżackim za rządów Konrada i Ulryka von Jungingen (1393–1410)*, [in:] *Kopijnicy, szyprowie, tenutariusze*, red. Błażej ŚLIWIŃSKI (Gdańskie Studia z Dziejów Średniowiecza, nr 8), Gdańsk 2002, s. 241–252.

⁵ Agnieszka GUT, *Średniowieczna dyplomatyka wschodniopomorska. Dokumenty i kancelarie Pomorza Wschodniego do 1309 roku*, Szczecin 2014, s. 143–152.

Oliwy i Pelplina z zakonem krzyżackim, sporów cystersów z kartuzami z Kartuz (s. 154–157) i jeden list cysterek z Żarnowca (s. 168). W szczegółach wygląda to następująco, podaję kolejno strony w omawianej publikacji i odpowiednie miejsca we wcześniejszych pracach autora: *Przyczynki*, s. 152–154 = *Zakon*, s. 30–32; *Przyczynki*, s. 155–156 = *Cystersi*, s. 55–56; *Przyczynki*, s. 155–160 = *Zakon*, s. 32–33, 42–43; *Przyczynki*, s. 161–164 = *Zakon*, s. 33–36; *Przyczynki*, s. 168 = *Zakon*, s. 43; *Przyczynki*, s. 169–173 = *Zakon*, s. 37–40; *Przyczynki*, s. 173–174 = *Cystersi*, s. 56; *Przyczynki*, s. 175–177 = *Zakon*, s. 40–41. W całym zbiorze nowa jest jedynie edycja listu na stronach 166–167 pochodzącego z archiwum zakonu krzyżackiego obecnie przechowywanego w Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz w Berlinie Dahlem (XX. Hauptabteilung, Ordensbriefarchiv (dalej cyt. OBA), nr 15330). Można tylko zapytać, czemu miało służyć to ponowne przedrukowywanie *in extenso* wcześniej opublikowanej korespondencji. Jednocześnie autor nie pokusił się o ogłoszenie wielu dalszych materiałów, którymi dysponował w książce *Cystersi* (s. 34–40). Tam zamieścił m.in. pomniejszone fotokopie listów z działu OBA (nr 4089, 5101, 9152, 10023, 13517, 14998, 15267, 28257, 28259 i 28291), poprzestając w omawianej tu publikacji tylko na ich bardzo ogólnym przedstawieniu (s. 164–166, 175, 177–178, 191). Niestety, zarówno publikowane materiały, jak i omówienia treści niedrukowanych listów zawierają błędy. Autor częściowo uniknąłby ich, gdyby dobrze wykorzystał dawniejszą i nowszą literaturę przedmiotu. Przykładowo w edycji dokumentu opisującego posiadłości ziemskie klasztoru oliwskiego (OBA, nr 28260) na stronach 159–160 w kluczowym fragmencie autor podał lekcje: „van dannen czu der linckenhandt sich zu bogen czwischen dem acker des dorffes vorist und Stries also ist is mit dem graben und grenitcze entscheiden” (s. 160). Nie zapisał więc jednej z nazw miejscowych wielką literą i w konsekwencji nie rozwiązał jej też w przypisie rzeczowym. Tymczasem poprawnie fragment tego dokumentu ogłosił już w 1939 r. Erich Keyser⁶ i brzmi on: „van dannen zu der lincken handt sich zu bogen zwischen dem acker des dorffes Vorist und Stries, also ist es mit dem graben und grenitze entscheiden”. Autor nie zrozumiał, że była tu mowa o granicy biegnącej między terenami wsi Wrzeszcz („Vorist”) i Strzyża („Stries”). Podobnie w omówieniu sporu klasztoru cystersów w Oliwie z Łukaszem Mekelfoldem jego przyczynę konfliktu podał dobra „Langenfort” (s. 165). Tymczasem w dokumencie wyraźnie mowa nie o dobrach, a o wsi Wrzeszcz (niem. Langfuhr). Co ciekawe, jego fotokopię (OBA, nr 28291) autor zamieścił w publikacji *Cystersi* (s. 37–40). Napisano tam wyraźnie: „das dorff czum Langenfort” (fotokopia cytowanego fragmentu zob. *Cystersi*, s. 38)⁷. W podrozdziale dotyczącym stosunków cystersów z Pelpliną z Krzyżakami w świetle kroniki klasztoru pelplińskiego, będącej właściwie przedrukiem wcześniej ogłoszonego artykułu, autor obficie cytuje tłumaczenia kroniki (s. 145–150), nie zaznaczając, czy są to jego autorskie przekłady, czy też wykorzystał tłumaczenie o. Piusa A. Turbańskiego OFM⁸. W książce bardzo pobieżnie przytoczono treść listu odnoszącego się m.in. do cystersów w Oliwie (OBA, nr 5101). Tymczasem dysponujemy już jego pełną edycją w wydawnictwie dotyczącym korespondencji prokuratorów generalnych zakonu

⁶ Erich KEYSER, *Neue Forschungen über die Entstehung der Stadt Danzig*, Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins, H. 75: 1939, s. 64–65.

⁷ Szerzej na ten temat zob. Rafał KUBICKI, *Młyny zbożowe i przemysłowe w dobrach cystersów z Oliwy do początków XVII w.*, *Cistercium Mater Nostra*, R. 4: 2010, s. 103–104.

⁸ Archiwum Diecezjalne w Pelplinie, sygn. 421 (622), 422 (623): „Chronica Monasterii Sacri Ordinis Cisterciensium Pelplini”.

krzyżackiego w Rzymie⁹. W dodatku do pracy na stronach 184–185 autor dołączył fragment fotokopii dyplomu zawierającego znaki notarialne dwóch notariuszy znajdujące się przy dokumencie z 23 IV 1410 r., w którym opaci Oliwy i Pelplina transumowali szereg dokumentów dotyczących relacji zakonu krzyżackiego z Polską. Wbrew opisowi nie jest to jednak zakończenie listu z OBA (nr 1651), lecz fragment dokumentu z działu Pergament-Urkunden 57 nr 19, którego regest ma ten numer w drukowanym sumariuszu¹⁰.

W książce bardzo brakuje indeksów geograficznego i osobowego oraz bibliografii wykorzystanych źródeł i literatury. W sumie publikacja rozczarowuje. W niewielkim stopniu i tylko wybiórczo wykorzystano nowszą literaturę przedmiotu. W ogóle zawiera ona niewiele nowych elementów, a brak podstawowych danych bibliograficznych o pracach stanowiących podstawę tłumaczenia (Łekno) lub przedruku i dokonywanych kompilacji (Oliwa i Pelplin) nie świadczy dobrze o warsztacie autora. Do badań nad historią omawianych klasztorów nie wnosi właściwie nowych ustaleń.

Rafał Kubicki (Gdańsk)

⁹ *Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie*, Bd. 4/1: (1429–1432), bearb. v. Kurt FORSTREUTER, Hans KOEPPEN, Göttingen 1973, nr 36, s. 79–80. Niewykorzystane przez autora wzmianki o aktywności opatów z Pelplina i Oliwy znajdują się również w tomach 2–4/2 tego wydawnictwa.

¹⁰ *Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum 1198–1525*, Pars. 2: *Regesten der Pergament-Urkunden aus der Zeit des Deutschen Ordens*, bearb. v. Erich JOACHIM, hrsg. v. Walther HUBATSCH, Göttingen 1948, nr 1651, s. 192.

